

du
12/8

's-Gravenhage, 8 augustus 1985.

LOOSDUINSEWEG 17
2571 AA 's-Gravenhage
Postrekening nr. 99900
Telefoon nr. 070-648904

De heer Ir. H. Ambachtsheer
Gemeentelijke Bureau Monumentenzorg
Gemeentesecretarie
Burgemeester De Monchyplein 10
2584 BD 'S-GRAVENHAGE

Onderwerp: Gebouw Buitenhof 19
(Hoofdwacht)

Nr.: W 127 Kenmerk: CST/SB. Bijlage(n): 1

In antwoord op Uw telefonisch verzoek zend ik U hierbij historische gegevens
m.b.t. het pand Buitenhof 19.

De Gemeentearchivaris,

Geschiedenis van de Hoofdwacht (Buitenhof 19)

Het heeft nogal wat voeten in de aarde gehad voor de Hoofdwacht zijn plaats op de Rijkslijst voor Monumenten kon behouden. De eigenaar bleek uitgesproken sloopplannen te koesteren, en voerde in zijn bezwaarschrift bij de Raad van State aan dat het in feite om een onooglijk gebouw ging dat bovendien geen enkele historische waarde zou bezitten.

Dat het pand een aantal eeuwen lang een zelfde, duidelijke herkenbare openbare functie heeft gekend, werd hierbij blijkbaar vergeten.

De geschiedenis gaat terug tot 1549. In dat jaar werd op initiatief van Floris Gerritz, op dit toen nog nauwelijks bebouwde deel van het Buitenhof een stal gebouwd. Floris Gerritz, was hoefsmid bij het Hof van Holland en zat mogelijk verlegen om werkruimte. Een ander motief kan zijn geweest dat Floris naast zijn werk voor het Hof ook voor eigen rekening werkte en daarvoor de nodige accommodatie ontbeerde.

Voor de Grafelijkheidsrekenkamer, die Floris toestemming moest geven, woog het nut dat de stal voor de overheid kon hebben, echter het zwaarst. Het Buitenhof behoorde immers, evenals het Binnenhof, tot de Hofgrond en was eigendom van de Grafelijkheid. De hofsmid kreeg zijn toestemming dan ook onder enkele duidelijke voorwaarden.

De stal, die hij op eigen kosten zou laten bouwen, mocht hij slechts gebruiken zolang hij de functie van hofsmid zou blijven uitoefenen. Daarna zou de stal door de grafelijkheid worden overgenomen tegen vergoeding van de bouwkosten. Deze werden vooraf bepaald op honderd caroliguldens. Bovendien zou de stal steeds beschikbaar moeten zijn als vorstelijke personen - prins, stadhouder, koning of keizer - Den Haag zouden aandoen met hun ruitergevolg.

Waarschijnlijk kwam het door de verwarde omstandigheden in het begin van de Tachtigjarige Oorlog, dat deze bepalingen niet precies werden nageleefd, toen Floris Gerritz, kwam te overlijden.

Op 18 augustus 1574 deed zijn weduwe, Maritgen Jansdr. van Strijen het gebruiksrecht van de stal namelijk over aan een andere hoefsmid, Aernt Jansz., die er een schuldbrief van 100 caroliguldens voor betaalde.

Vermoedelijk raakte de stal echter al voor 1591 in handen van de overheid. Want wanneer de spoormaker Guldemont in dat jaar toestemming krijgt om op het erf erachter een woning te bouwen, wordt expliciet gesproken van "de kleine stallinge", en dat lijkt erop te wijzen dat deze stal dan al deel uitmaakt van de reeks grotere en kleinere stallen die de grafelijkheid op en rond het Buitenhof bezit: twee ter hoogte van de huidige Kettingstraat, één meer aan de kant van de tegenwoordige Hofweg en tenslotte één op het Buitenhof zelf, ter

plaatse van de Hoofdwacht.

In ieder geval blijkt de stal aan het Buitenhof in 1601 gebruikt te worden door stadhouder Prins Maurits, die dan behalve de vier genoemde stallen ook nog een nabij gelegen manege of pikeurschuur tot zijn beschikking heeft.

De stal aan het Buitenhof bleef voorlopig in gebruik bij de stadhouderlijke familie, want in 1641 diende het gebouwtje voor de rijtuigen en paarden van Amalia van Solms.

In de tweede helft van de 17de eeuw kreeg het pand echter een nieuwe bestemming; het is een bestemming die het tot in de laatste wereldoorlog zou behouden, namelijk van militair wachthuis. Behalve de schout en zijn rakkers hadden toen ook de in Den Haag gelegerde garnizoenen een taak op het gebied van de openbare orde. De infanterie had een wachtpost op het Binnenhof. Dat de ruitery een standplaats kreeg in een van de stallen op en om het Buitenhof lag daarbij voor de hand. De 17de eeuwse Jacob van der Does wijdt er opgetogen woorden aan:

"Hier is de Ruyter-wacht en hier wordt alle dagen
Bij Somertijdt wanneer 't vijf uyren is geslagen
Bij winter als de klock drie uyren heeft geseyt
Een bende Ruyteren seer heerlijk opgeleyt.

Het gebouw zelf was in het begin van de 17de eeuw nog klein van omvang. Het lag een stuk uit de toen tot stand gekomen rooilijn, zoals bijvoorbeeld duidelijk is te zien op de kaart van Bos en Van Harn uit 1616. Het achtererf werd trouwens nog in beslag genomen door het huis van de spoormaker Guldemont. Op een gravure van Daniel Marot uit 1686 is wat meer te zien van de voorzijde, die getooid wordt door een sierlijke ^{Trap} halsgevel. Op het voorerf staat een wachthok aangebouwd.

Een kleine eeuw later blijkt het voorerf van wat toen al de Hoofdwacht werd genoemd, echter geheel in beslag genomen te worden door een voorbouw die al enige gelijkenis vertoont met de voorgevel zoals wij die uit de 20ste eeuw kennen: een driedeling gelijkvloers met twee rondbogige openingen ter weerszijden.

et 1795
(S.M.)

De eerste verdieping die het grootste deel van de oude gevel markeert, ziet er bepaald niet elegant uit en heeft nog het meest weg van een stalgebouw. Maar in de tweede helft van de 18de eeuw kreeg de voorbouw heel wat meer allure: de prent van Cornelis Pronk toont nu een gelede gevel met statige raampartijen en een middenrisaliet die ook nu nog het pand kenmerkt. Van de sierlijke welving van daklijst en ramen is niets te bespeuren, maar het is natuurlijk mogelijk dat Pronk deze elementen in zijn tekening verwaarloosd heeft.

litho Weer later, op een 19de eeuwse prent (1839/1840) zien we voor het eerst het balkon op de eerste verdieping. Er zijn aanwijzingen dat gedurende enige tijd onder dat balkon nog een voorbouw heeft gestaan die de functie van schildwachthuis vervulde.

Deze voorbouw verdwijnt in ieder geval in 1879. Want dan ondergaat de Hoofdwacht een grondige verbouwing. Geen overbodige luxe als we mogen afgaan op de walgende kritiek die de Nederlandsche Kunstbode in mei van dat jaar op het gebouw uitte onder de titel "De uiterste grens van het leelijke". De Kunstbode kon voor de Hoofdwacht met zijn "vuile, vieze, grauwe en blauwe, onmogelijke gevel", dat in bijvoorbeeld de kermistijd veel te klein en ongeschikt voor zijn doel bleek, maar één oplossing bedenken: de slopershamer.

Gevolg van deze kritiek of alleen maar toeval, in juli geeft de Minister van Oorlog machtiging voor een verbouwing waardoor het pand een aanzienlijk groter aantal manschappen zal kunnen herbergen dan voorheen. Tot dusverre bestond de parterre louter uit één enkele wachtruimte binnen de muren van het oude 17de eeuwse deel. De voorbouw overwelfde slechts een open voorportaal, terwijl zich achter het wachtlokaal een lange, uitgestrekte paardestal bevond, die inmiddels de plaats had ingenomen van het laat-16de eeuwse huis van de spoormaker Guldemont.

Het grootste deel van de stallen wordt nu verbouwd tot wachtlokaal, terwijl de oude wachtruimte deels in een verblijf voor onderofficieren wordt getransformeerd. De nieuwe grootschaligheid uit zich voorts in een indrukwekkende reeks toiletten. Op de bovenverdieping komt het bureau voor de commandant. De Hoofdwacht was in deze tijd ook de thuisbasis voor de militairen die de wacht hielden voor de verschillende paleizen die Den Haag telde, en de aflossing trok op het Buitenhof steeds veel bekijks.

In 1900 krijgt de Hoofdwacht meer een administratieve functie. De benedenverdieping wordt tot woning verbouwd, terwijl boven de burelen van de Plaatselijke Commandant en van de Commandant van het XXXIIe landweerdistrict worden ingericht. Desondanks moet het pand na de spoorwegstaking van 1903 ook weer als wachtpost zijn gebruikt.

Een totaal nieuwe, maar wel verwante bestemming krijgt de Hoofdwacht in 1941, wanneer het door de Haagse politie betrokken wordt. Het bureau dat de binnenstadspolitie tot dan toe in de Prinsestraat gebruikte, moest toen namelijk worden ontruimd ten behoeve van de brandweer, die in opdracht van het Rijk een reorganisatie onderging.

Het eeuwenoude pand aan het Buitenhof, dat inmiddels zowel op de gemeentelijke als rijkslijst voor monumenten was geplaatst, was in feite volkomen ongeschikt om als politiebureau dienst te doen voor een binnenstadscorps dat in 1945 al 180 man telde. Het ruimtegebrek was nijpend, zowel voor de agenten als hun uit het woelige centrum geplukte arrestanten. Tien jaar na de wereldoorlog werden er dan ook al plannen gemaakt voor een nieuwe behuizing. Op 8 juli 1963 verhuisde het corps tenslotte naar een gloednieuw kantoor aan de Jan Hendrikstraat.

Over een nieuwe bestemming van de oude Hoofdwacht bestond grote onzekerheid. Zo waren er plannen gelanceerd om er een officiersmess in te richten, of een kantoor voor de Koninklijke Marechaussee. Na een leegstand van ruim twee jaar, besloot het Rijk het pand tenslotte van de hand te doen.

In 1965 werd het zo eigendom van de makelaar en onroerend goedhandelaar H.W.M. Hilders. Het gebouw zelf interesseerde deze nieuwe eigenaar veel minder dan de centrale ligging ervan en de kostbare bouwgrond die het perceel kon opleveren. Een poging om het gebouw met winst door te verkopen strandde echter al spoedig. Een struikelblok vormde vanzelfsprekend de plaats die het gebouw inmiddels had gekregen op de conceptlijst die in het kader van de pas tot stand gekomen Monumentenwet was opgesteld. Sloopplannen werden daardoor immers uiterst moeilijk te realiseren. Hilders tekende dan ook bezwaar aan, en even zag het er triest uit voor het voortbestaan van de oude Hoofdwacht. Een van Hilders argumenten was dat van het vroegere karakter weinig meer over was. Inderdaad was er veel veranderd sinds in het voorjaar van 1967 na een periode van leegstand het pand in gebruik was genomen door de woninginrichtingszaak Van Bakergem. De Raad van State die met de argumenten van Hilders kon meegaan, adviseerde de minister van C.R.M. dan ook om de Hoofdwacht maar van de lijst af te voeren, en in 1974 tastte een nieuwe verbouwing de gevel nog verder aan. Maar ditmaal, voor het eerst sinds de invoering van de Monumentenwet, verzette de minister zich tegen het advies van de Raad van State. Hij was, anders dan de Raad, van mening dat het pand met zijn nog steeds zichtbare arcaden wel degelijk de essentiële kenmerken van de oude Hoofdwacht had bewaard. Bij Koninklijk Besluit van 30 januari 1976 bleef het pand gehandhaafd op de Rijkslijst van Beschermden Monumenten.

Bronnen

arch. kadaster, (voor 1907), 1e afd. art.nrs. 1224, 9256, 6991; 2e afd. art.nt. 1868 (na 1907) sectie F, art.,nrs. 45, 788, 911 en 1030. Hand. Gem.Raad, 1941, bijl. 290; A.R.A. arch. Controleur Ministerie van Oorlog, inv.nr. 141, volgnr. 25, i.d. inv.nr. 148, volg.nr. 25.

D. Hoek, Het Buitenhof van omstreeks 1550 tot 1650, in: Die Haghe, 1945, p. 155 e.v.; H.J.J.M. van Diepen, Een historisch plekje, in Die Haghe 1941, p. 68 e.v.; Voorlopige lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst, dl. III (Zuid-Holland); v.d.W., Minister contra Raad van State, in: Heemschut, mei 1976, p. 88; Nederlandsche Kunstbode d.d. 17-5-1879, p. 70; Haagsche Courant, d.d. 4-6-1955, 30-5-1969; dagbl. Het Binnenhof d.d. 8-7-1963; dagbl. Het Vaderland d.d. 9-5-1964, 3-2-1966, 3-4-1974, 13-7-1974; dagbl. Het Vrije Volk, d.d. 11-1-1963; huisregister en adresboek 's-Gravenhage.